

МАЛЕНЬКА ЖІНКА І ЇЇ ВЕЛИКИЙ РОМАН

Чи існували насправді дядько Том, Еліза, Джордж Гарріс та інші герої цієї книжки? Чи є правдою все те, що в ній розповіла автор про становище негрів в Америці? Мабуть, у вас виникли ці запитання. Свого часу про це запитували і саму Гаррієт Бічер-Стоу. Вона відповідала, що герої її роману “вихоплені просто з життя”, що роман — “мозайка реальних фактів”. В образах Джорджа, Елізи й інших відобразилися риси та події з життя багатьох людей. А ось в образі дядька Тома, за словами письменниці, вона зобразила цілком конкретну людину. Вона сказала, про кого йдеТЬся. З волі Бічер-Стоу Джошія Хенсон увійшов в історію як “справжній дядько Том”.

Перед мною книжка, видана у США у 1859 році. Вона називається “Правда дивовижніша від вигадки”. Це розповідь Джошія Хенсона про його нелегке рабське життя і про його боротьбу за звільнення. Бічер-Стоу змалювала у романі не справжні події життя Хенсона, а лише зміст того періоду його життя, коли він був рабом. Життя Джошії насправді було дивовижнішим від вигадки письменниці: раб не загинув на плантації, покалічений і зацькований, а став поборником свободи для своїх чорних братів.

Якою вона була, Гаррієт Бічер-Стоу, найвідоміша у свій час жінка?

Просто і коротко вона описала себе: “Я невеличка на зріст, худа, як сірничок, і навіть замолоду не була вродливою”. Із давніх світлин на нас дивиться скромно вдягнута літня жінка з доброзичливо-суворим поглядом. Так і кортить сказати — вчителька. Вона й була вчителькою.

Гаррієт Бічер народилася у 1811 р. в Новій Англії (північно-східна частина США). Її батько був священиком. У сім'ї було три надцятро дітей. Її старша сестра відкрила школу для дівчат. Гаррієт вступила туди і, навчаючись, допомагала навчати інших. У вісімнадцять років вона стала вчителькою.

У 1832 р. Гаррієт із батьком переїхали у місто Цинциннаті. Місто стояло на березі Огайо, а ріка слугувала кордоном. Кордоном між Північними штатами, де рабство було знищено, та Південними, де мільйони рабів працювали на бавовняних, тютюнових, цукрових плантаціях, гинули під батогами; їх продавали і купляли на рівні з іншою рухомістю. Рабство наблизилося впритул. Атмосфера Півдня досягла Цинциннаті, проникла в життя сім'ї Бічер. Вона обпалювала совість. Гаррієт Бічер переховувала у своєму домі невільників-утікачів, рятувала їх від переслідувачів, відкрила домашню школу для негритянських дітей. Після одруження з Кельвіном Стоу, свя-

щеником і викладачем семінарії, та народження сімох дітей, Гаррієт Бічер, щоб якось звести кінці з кінцями, почала дописувати у нью-йоркські журнали.

У ті роки, коли нікому не відома дружина священика боролася зі зліднями та виховувала сімох дітей, у країні знявся народний рух проти рабства. “Abolition” — у перекладі з англійської це слово означає “скасування”, “знищення”. Йшлося про скасування рабства. Прихильників негайного знищення рабства почали називати аболіціоністами. Гаррієт Бічер-Стоу всією душою була на боці гноблених негрів, тому і взялася за перо. Вона писала швидко. В одному нью-йоркському тижневику з номера в номер з’являлися розділи “Хатини дядька Тома”. У 1852 році роман вийшов окремим виданням.

У романі розгортаються дві лінії: історія дядька Тома й історія Джорджа та Елізи. Їхні лихі пригоди майже не пов’язані між собою. Вони лише спричинені однією подією: “добрий” рабовласник містер Шелбі, заборгувавши, продає свого відданого слугу Тома і сина відданої служниці Елізи. Розпочинається тернистий шлях дядька Тома та боротьба Джорджа й Елізи за свободу та щастя.

Роман “Хатина дядька Тома” вийшов друком, і трапилося те, що не могло навіть снитися його скромному автору: мільйони людей кинулися жадібно читати її книгу. Роман приголомшив читачів. Одне видання змінювало інше. Друкарні працювали у повну силу. Щоденно сотні примірників надходили у книжкові крамниці. Їх не вистачало. Сто двадцять видань з’явилося в Америці вже того самого року. Роман видрукували у Великобританії, де відразу ж розійшися півтора мільйони примірників, переклали тридцятьма сімома мовами. “Хатина дядька Тома” завоювала світ, а США зробили крок до громадянської війни.

У 1860 році президентом країни був обраний Авраам Лінкольн, мудра і справедлива людина, син бідного фермера, противник рабства. Рабовласники повстали. Південні штати відокремилися від Північних і розпочали проти них війну. Війна тривала чотири роки і була запеклою, але врешті-решт США вдалося домогтися знищення рабства.

У 1862 році президент Лінкольн прийняв у Білому домі Гаррієт Бічер-Стоу. “Так ось ця маленька жінка, котра спричинила цю велику війну!” — привітав він письменницю.

Гаррієт Бічер-Стоу прожила довге життя. Вона померла у 1896 році, встигнувши написати ще багато книжок. Але жодна з них не мала такого успіху і такого значення, як “Хатина дядька Тома”.

Олександр Завадсь

Розділ I,

ЩО ЗНАЙОМИТЬ ЧИТАЧА З ОДНОЮ ВЕЛЬМИ ЛЮДЯНОЮ ОСОБОЮ

олодного лютневого надвечір'я у містечку П., що в штаті Кентуккі, в гарно умебльованій вітальні два джентльмени, підсунувши свої стільці, завзято обговорювали якусь справу.

Задля зручності ми щойно сказали “два джентльмені”. Та насправді, якщо доскіпливо глянути, один із них навряд чи підлягав під таке означення. То був приземкуватий, кремезний чолов'яга, з грубим простацьким обличчям і тим самовдоволеним, пихатим виглядом, який виказує людину ницього роду, що чимдуж пнеться в пани. Одягнений він був надміру претензійно: химерна строката камізелька та блакитна хустка в яскраву жовту цяточку, хвацько пов'язана на шиї пишним бантом, цілком личили всій його подобі. Його кострубаті ручиська були винизані численними перснями, а важкий золотий ланцюжок до годинника прикрашала ціла в'язка на вдивовижу великих ріznокользорових дармовисиків, що ними він у розпалі балачки раз у раз побрязкував із неприхованою втіхою. Його мова не підлягала ніяким приписам граматики, і при кожній слушній нагоді він присмачував її такими неподобними виразами, що ми, хоч і як прагнемо всіляко пожвавити нашу розповідь, усе ж не важимося їх навести.

Його співрозмовник, містер Шелбі, той в усьому видавався джентльменом, а оздоблення його будинку та й обстава в господі свідчили про те, що він людина заможна і навіть багата. Як ми вже згадували, обидва чоловіки були захоплені якоюсь важливою розмовою.

— У такий от спосіб я й залагодив би цю справу, — сказав містер Шелбі.

— Е ні, на такий торг я пристати не можу... аж ніяк не можу, містере Шелбі, — озвався його співрозмовник, піднісши перед себе чарку з вином і розглядаючи її проти світла.

— Кажу ж вам, Гейлі, Том — не простий собі негр, і ці гроші дасть вам за нього кожен. Він надійний, чесний, здібний і порядкує всім моїм господарством пречудово.

— Себто чесний як на черношкірого, — мовив Гейлі, наливаючи собі в чарку вина.

— Ні, по-справжньому чесний. Том — добрий, надійний, тямущий і побожний чоловік... Я довіряю йому всю свою маєтність — гроші, господу, коней, дозволяю йому їздити по всій країні, і ще жодного разу не траплялося, щоб він мене підвів чи обдурив.

— Багато хто не вірить, що бувають побожні негри, Шелбі, — сказав Гейлі, підкріплюючи свої слова промовистим жестом. — А от я вірю. Сам мав одного такого, оце недавно, в останньому гурті, що одвіз в Орлеан. Далебі, послухати лишенъ, як він молився, то й до церкви йти не треба, а що вже був слухняний та сумирний!.. Та й заробив я на ньому чималий гріш, бо купив його задешево в одного

чоловіка, що мусив спродуватись, отож і дістав я шість сотень зиску. Авеж, побожність у чорношкірому — вельми гарна річ, коли це справдешній товар, а не мана.

— Ну, в Тома цей товар щонайсправжніший, годі й сумніватися, — в і доказав співрозмовник. — Ось, приміром, тої осені я послав його самого до Цинциннаті в одній справі, і він мав привезти мені п'ятсот доларів. “Томе, — сказав я йому, — я тобі вірю, бо певен, що ти чоловік чесний і не підведеш мене”. І, звісно, він повернувся. Я ж бо знов, що він повернеться. А кажуть, деякі ниці люди намовляли його: “Томе, чого б тобі не дременути до Канади?”¹ — “Ні, хазяїн мені довіряє, то я не можу”. Так мені розповідали згодом. Мушу сказати, жаль мені розлучатися з Томом. Та вже беріть його на покриття всього боргу — і край. Сподіваюсь, ви так і зробите, Гейлі, коли маєте хоч яку совість.

— Совіті я маю саме стільки, як годиться комерсантові, таку собі, знаєте, дешицю, аби було чим присягатись, — жартівливо озвався торговець. — Я, звісно, ладен і дечим поступитися, коли треба зробити приятельську послугу, але на таке пристати не можу... далебі, не можу.

Торговець значливо зітхнув і знову налив собі вина.

— Ну гаразд, Гейлі, то яке ж буде ваше слово? — промовив містер Шелбі по хвилі ніякової мовчанки.

— А чи не знайдеться у вас на додачу до Тома якогось хлопчіська чи дівчатка?

— Хм!.. Та наче нікого такого нема, щоб вільно обійтися без нього в господі. Сказати правду, лише скрутні обставини змушують мене продавати своїх людей. Не люблю я з ними розлучатися, далебі.

Ту ж мить двері відчинились і на порозі з'явився маленький хлопчик-квартерон², років десь чотирьох-п'яти. Був він вельми гордий та привабливий на взір. Його кругле личко з ямочками на щоках облямовували м'які та лискучі, мов шовк, чорні кучері, а з-під розкішних довгих вій яскріли велики темні очі, вогнисті й лагідні в одночас, що з цікавістю озирали кімнату. Веселеньке, червоне з жовтим картате платтячко, гарно й до міри пошите, ще дужче відтіняло його яскраву засмаглу вроду, а комедна самовпевненість у поводженні, хоч і прихована за дитячою соромливістю, говорила про те, що господар не обминає хлопчика своєю увагою та ласкою.

¹ Канада була за тих часів англійською колонією, де не існувало рабства.

² К а р т е р о н — мішанець мулата з білим.

— Агов, Джіме-Галченя! — мовив містер Шелбі, а відтак свиснув і кинув хлопчикові гроно родзинок. — Ану держи!

Малюк чимдуж скочив уперед і вхопив д'ятку. Господар засміявся.

— Ходи-но сюди, Джіме-Галченя, — мовив він.

Хлопчик підійшов, і господар погладив його кучеряву голівку, а тоді поплескав підборіддя.

— А тепер, Джіме, покажи цьому панові, як ти вмієш співати і танцювати.

Хлопчик дзвінким і чистим голосом завів одну з тих диких та химерних пісень, що поширені серед негрів, супроводжуючи спів кумедними рухами рук, ніг і всього тіла, і все те в нєсхібному ритмі мелодії.

— Браво! — вигукнув Гейлі, кидаючи йому чвертку помаранчі.

— Ну, а тепер, Джіме, покажи, як ходить дядечко Куджо, коли в нього реєматизм, — сказав господар.

Гнучке хлопчикове тільце нараз немовби скоцюрилось і задубло, на спині випнувся горб, і, спираючись на господареву тростину, він зашкутильгав по кімнаті, болісно викрививши обличчя й сплюючи на всі боки, достоту як старий дідуган.

Обидва чоловіки голосно зареготали.

— Браво! Знаменито! Оце то малий! — примовляв Гейлі. — З цього пуз'верінка будуть люди, щоб я так жив... А знаєте що? — раптом сказав він, плеснувши містера Шелбі по плечу. — Докиньте мені малого, і хай буде по всьому... отак. Ну що, хіба це не справедливо?

Об тій-таки хвилі двері безгучно розчинились, і до кімнати заїшла молода квартиронка, що виглядала років на двадцять п'ять. Досить було перевести погляд із хлопчика на неї, аби допевнитись, що то його мати. Ті самі незгlibimi темні очі під довгими віямі, ті самі пишні й шовковисті чорні кучері. Легкі рум'янці на її смагливому обличчі враз простили дужче, коли вона побачила незнайомого чоловіка, що пильно й зухвало розглядав її, не приховуючи свого захоплення. Сукня на ній була як облипла й вигідно окреслювала її зgrabну статуру. Тендітні руки й стрункі ноги також не уникнули гарного ока торговця, що звик за одним поглядом складати ціну гарному людському товарові.

—Чого тобі, Елізо? — спитав господар, коли вона зупинилася і нерішуче поглянула на нього.

— Даруйте, пане, я шукала Гаррі.

Хлопчик підскочив до неї, показуючи свої набутки, що їх поскладав у пелену платтячка.

— Ну, то забирай його, — сказав містер Шелбі.

Підхопивши дитину на руки, вона квапливо подалася з кімнати.

— Бий мене сила Божа! — вигукнув торговець, у захваті обертаючись до господаря. — Оце ви маєте товар! Та за цю дівулю в Орлеа н і хоч сьогодні можна хапнути ціле багатство. Я ж бо сам бачив, як там платили по тисячі й більше за жіноч, аніскілечки не кращих.

— Я не хочу заживати на ній багатства, — сухо відказав містер Шелбі і, щоб змінити тему розмови, відкоркував ще одну пляшку вина й спитав гостя, як воно йому смакує.

— Пречудово, добродію!.. Перший гатунок! — сказав торговець, а відтак, запанібрата поплескуючи містера Шелбі по плечу, знову повів своєї: — Ну, то скільки ви хочете за цю молодичку? Що я маю дати? Яка буде ваша ціна?

— Містере Гейлі, я не продаю її, — відказав Шелбі. — Моя дружина не розлучиться з нею, хоч би її оцінили на вагу золота.

— Ет, жінки завше таке кажуть, бо не годні рахувати. А тільки-но розтлумачте їм, скільки годинників, страусового пір'я та всіляких там брязкальців можна купити за ту вагу золота, і вони миттю заспівають іншої. Ось як я це розумію.

— Кажу я вам, Гейлі, про це годі й балакати. Коли вже я сказав ні, то значить ні, —рішуче промовив Шелбі.

— Ну гаразд, а хлопчика все ж віддасте? — спитав торговець. — П'годьтеся, що я заправив з вас по-божому.

— Та навіщо вам, скажіть, знадобився цей малюк? — запитав Шелбі.

— Бачте, я маю одного приятеля, що прибрав собі таке діло: скуповує гарних хлопчиків і вирощує їх на продаж. То панський товар — їх продають у лакеї до великих багатіїв, що мають грошу на таких красунчиків. Вони ж бо полюбляють у господі гожих молодиків — щоб відчиняли їм двері, прислуговували коло столу, доглядали їх. Отож і ладні платити за них грубі гроши. А це мале бісения таке кумедне, та ще й до музики талант має — одно слово, товар що треба.

— Не хотів би я його продавати, — замислено мовив містер Шелбі. — Річ у тім, добродію, що я маю людяну душу й мені страх як прикро розлучати хлопчика з матір'ю.

— Он як?.. Далебі, що ж тут дивного... Я вас чудово розумію. То неабияка халепа — мати справу з жінками. Терпіти не можу, коли вони починають скиглити й верещати. Воно таки з біса неприємно, але я, добродію, в цьому ділі завше обходжуся без них. Чом би й вам не відпроводити цю молодичку десь-інде, хоч би на який день, а мо' й на тиждень? Ми б тим часом тихенько все благодили, а тоді нехай вона собі вертається. Ваша жінка може подарувати їй якісь там сережки, чи нову сукню, чи ще який дріб'язок, і вона враз про все забуде.

— Боюся, що ні.

— Забуде, щоб я так жив! Адже ці створіння зовсім не те, що білі, — їм усе дарма, треба тільки вміти з ними повестися. Ось дехто каже, — провадив далі Гейлі, прибравши щирого й довірливого вигляду, — нібіто так комерція робить людину бездушною, а я не згоден. Я ж бо, приміром, ніколи не веду справ у такий спосіб, як декотрі інші торговці. Мені не раз траплялося бачити, як вони видирають дитинча з материних рук, аби продати його, а вона верещить, мов різана... То вельми кепська метода — товар втрачає на ціні, а часом стає й геть непридатний до роботи. Колись здибаў я в Орлеані одну прегарну молодичку, то її на смерть занапостили отаким поводженням. Той чоловік, що її торгував, не хотів брати з нею немовля, а вона була гарячої вдачі, ну достоту окріп. То ви повірите, вона як притисла до себе те немовля та як заходилася репетувати, аж страх було глянути. Мене й досі мороз бере поза шкірою, як згадаю. Коли ж у неї відняли дитинча, а її саму замкнули, вона простотаки знавісніла і десь за тиждень сконала. Тисяча доларів збитку — ось що воно таке, пане добродію, і все лиш через те, що не втрапили повестись як годиться. Ні, добродію, в цих справах завше варт бути людянім — повірте моєму досвідові.

Торговець відкинувся в кріслі й згорнув руки на грудях з виглядом непохитної добroчесності, очевидячки маючи себе за неабиякого благодійника. З усього було видно, що ця матерія вельми обходить загданого добродія, бо тим часом, як містер Шелбі замислено оббирав помаранчу, Гейлі заговорив знову, немов переборюючи свою скромність, що не могла встояти перед силою правди.

— Далебі, може й не гаразд отак вихваляти самого себе, та я кажу це тому, бо все воно щира правда. Всі знають, що мої гурти негрів найліпші з тих, що йдуть на продаж, — принаймні так кажуть люди, і я сам чув це сотні разів, — усі чудові на вигляд, вгодовані, веселі; та й помирає їх у мене обмаль, не те що в інших. А все тому,

добродію, що я вмію з ними поводитись. І щоби ви знали, головна підвалина моєї поводження — це людяність, добродію.

Містер Шелбі не знав, що відказати, і тільки мовив:

— Он як!

— Вони звісно, добродію, є такі, що сміються з моїх засад і пробують переконати мене на інше. Авеж, ці засади незвичайні і не кожному вони до смаку, та я не відступаюсь од них, добродію, не відступаюсь і маю з них чималий зиск. Атож, добродію, дозвольте вам сказати, вони цілком себе оплачують. — І торговець весело засміявся з власного дотепу.

Було в цьому тлумаченні людяності щось таке чудернацьке й подиву гідне, що містер Шелбі не стримався і собі засміявся. Можливо, ти також смієшся, дорогий читачу, та згадай лишень, яких дивовижних форм прибирає людяність за нашої доби і скільки є незбагнених речей, що їх кажуть і роблять новочасні прихильники людяності.

Підохочений сміхом містера Шелбі, торговець провадив далі:

— І ото чудасія: ніяк не втврдиши цього іншим. Ось, приміром, був у Натчезі такий собі Том Локкер, колишній мій компаньйон; розуму він мав подостатком, той Том, а от до негрів був ну чистосінський тобі сатана — у нього, мовляв, свої засади, — хоч загалом добрішої людини світ не бачив. Така вже була його метода, добродію. Я не раз, було, казав йому: “Слухай, Tome, — кажу, — на біса ти товчеш своїх муринок по голові й лупцюєш куди припаде, коли вони починають ревти? Це ж просто сміх, — кажу, — та й користі з того ніякої. Нехай вони собі ревутъ, — кажу, — така-бо вже їхня натура, а натура завше знайде собі продухвину, як не тут, то десь-інде. До того ж, Tome, — кажу, — таке поводження шкодить твоїм муринкам: вони марніють, поганшають на виду, а часом і геть бриднуть, і тоді доводиться казна-скільки морочитись, аби вони оклигали. Чом би тобі, — кажу, — не бути до нихдобрішому й не дати їм спокій? Повір мені, Tome, людяним поводженням ти здобудеш куди більше, аніж усіма отими стусанами й ляпасами, та й зиск із нього ліпший, далебі”. Одначе Томові все те було невтамки, і він перевів мені стільки молодиць, що я мусив з ним розірвати, хоч який він був добросердій чолов'яга і в ділі вельми чесний.

— То ви вважаєте, що ваші способи поводження вигідніші, аніж Томові? — спитав містер Шелбі.

— Ну звісно ж, добродію, саме так. Я, бачте, завше, як є змога, волю обминати всякі прикроці — коли ото продаєш малечу, воно

краще десь відпровадити матерів, бо самі знаєте: чого очі не бачать, за тим душа не болить. А коли все тишком-нишком і нічого вже не зарадиши, вони швидко до цього звикають. Негри ж, бачте, зовсім не те, що білі люди, в яких зроду-віку поведено жити разом із дружиною, дітьми і все таке інше. Добре вимуштруваний негр не знає усіх цих забобонів, і такі речі минаються йому легше.

— Боюся, що мої негри не досить добре вимуштрувані, — сказав містер Шелбі.

— Може й так. Ви тут, у Кентуккі, розбещуєте своїх негрів. Ви гадаєте, що робите їм добро, однаке насправді то ніяке не добро. Негр, він, бачте, на те й існує, аби його тягали по світу, продавати Томові, Дікові й ще хтозна-кому; і ті, що навіють негрові всяки там думки та сподіванки і надто панькаються з ним, аж ніяк не чинять йому добра, бо, коли його спіткають справжні злигодні, йому від того буде ще гірше. Отож, скажу я вам, якби ваших негрів та послати десь на плантацію, вони, либонь, ураз духу пустилися б, тим часом як тамтешні співали б собі та гиготіли мов біснуваті. Воно звісно, містер Шелбі, кожен гадає, що його звичай найкращі, отож і я певен, що поводжуся з неграми саме так, як належить.

— Щаслива та людина, що всім задоволена, — легенько стenuvши плечима, мовив містер Шелбі з ледь помітною бридливістю в голосі.

— Ну, — озвався Гейлі після того, як вони деякий час мовчки лузали горіхи, — то яке ж буде ваше слово?

— Мені треба все обміркувати й порадитися з дружиною, — відказав містер Шелбі. — А тим часом, Гейлі, коли ви хочете облагодити цю справу без зайвого шелесту, як самі допіру казали, то глядіть не прохопіться про неї в околиці. Бо це не міне моїх слуг, а досить їм щось прочути — і тоді годі сподіватися забрати тихо-мирно хоч кого з них, це вже будьте певні.

— Ну звісно! Нікому ані словечка! Авжеж! Тільки мушу вам сказати, що мене страх як тіснить час, отож я хотів би знати якнайскорше, на що можу розраховувати, — промовив Гейлі, підводячись і надягаючи пальто.

— Ну, то приходьте сьогодні ввечері, десь між шостою та сьомою, і я дам вам відповідь, — сказав містер Шелбі.

Торговець уклонився і вийшов із кімнати.

“Якби ж то я міг турнути його зі сходів, цього безчільного, самовдоволеного негідника! — Мовив містер Шелбі сам до себе, коли двері зачинились. — Але він добре знає, яку силу має наді

мною. Коли б мені ще недавно хто сказав, що я продам Тома на Південь якомусь мерзенному гендляреві, я б запитав: “За кого ти мене вважаєш, за псявіру?” Та тепер, як видно, нічого вже не вдіш. А ще ж і Елізин малий! Ото матиму я халепу з дружиною; та й через Тома теж. А все борги, хай їм абищо! Цей глитай розуміє, що я перед ним безсилій, і він таки доконає свого.”

З агалом містер Шелбі був чоловік непоганий, вдачу мав добру та лагідну, до челяді ставився поблажливо, і негри в його маєтку не т єрпіли ні в чому нужди. Однаке десь перед тим він вкинувся у великі комбінації, що завдали йому чималого збитку, відтак запутався в боргах, і Гейлі прибрав до рук більшість його векселів; оце-то й наводить світло на вищезгадану розмову.

Тим часом сталося так, що Еліза, підступивши до дверей, почула уривок їхньої розмови, і то цілком достатній, аби збегнути, що торговець спонукає хазяїна продати когось із челяді. Причинивши за собою двері, вона б залюбки постояла й послухала далі, та в цю мить її покликала господиня, і вона мусила піти.

І все ж їй здалося, що торговець мав на оці її хлопчика. Чи, може, то їй причудилось? Серце їй тривожно закалатало, і вона, сама того не тямлячи, так міцно притиснула до себе малого, що він здивовано глипнув на неї.

— Елізо, голубонько, що це з тобою коїться сьогодні? — запитала господиня, коли Еліза вивернула глек з водою, перекинула столика і нарешті замість шовкової сукні, яку господиня загадала принести з шафи, подала їй довгу нічну сорочку.

Еліза здригнулася.

— Ой пані! — мовила вона, зводячи очі, а тоді в сльозах упала на стілець і гірко заплакала.

— Та ну ж бо, Елізо, голубонько, що тобі таке? — знову спитала господиня.

— Ой пані, пані! — відказала Еліза. — Там у вітальні якийсь торговець балакає з хазяїном! Я сама чула.

— Ну, а коли й так, дурненька, то що тобі до того?

— Ой пані, невже хазяїн продастъ моего Гаррі? — І бідолашна жінка, скуливши на стільці, конвульсійно заридала.

— Продастъ Гаррі? Та що ти, дурненька? Ти ж знаєш, що твій хазяїн ніколи не заходить у справи з тими південними гендлярами й нізащо не продастъ жодного зі своїх слуг, поки вони шануються. Та й подумай, дурнятко, хто б то захотів купити твого Гаррі? Чи ти гадаєш, усім тільки його світу, що він, як оце тобі, полохлива ти

квочко? Ану хутенько утри слізози та застебни мені сукню. А тоді з аплетеш косу й гарненько викладеш її, як навчилась востаннє. І ніколи більше не підслуховий під дверима.

— Ale ж, пані, ви самі... не дасте... не погодитеся...

— Не кажи дурниць, серденько! Звісно, що ні. До чого ці балачки? Та це ж для мене однаково, що продати котру власну дитину. Далі-бі, Елізо, чи не надто вже ти трусишся над своїм малим. Тільки хто поткнеться на поріг, як тобі тут-таки ввижаетесь, що то прийшли його торгувати.

Заспокоєна впевненим тоном господині, Еліза моторно і вправно заходилася чепурити її, вже й сама сміючись із свого недавнього переляку.

Місіс Шелбі, нічого не знаючи про чоловікові скрутні обставини її цілком покладаючись на його добру вдачу, анітрохи не покривила душою, рішуче відкинувши Елізині здогади. Вона й справді не давала їм жодної ваги і, заклопотана лаштуванням до вечірньої гостини, дуже скоро й думати про все те забула.

Розділ II

МАТИ

 лізу від самогодитинства виховувала господиня, і дівчинка завше була її милованка та пестунка.

Ti, кому траплялося подорожувати американським Півднем, либо нь, не раз примічали оту особливу зgrabність, оту співучість мови та елегантність рухів, що здебільшого вирізняють квартиронок і мулаток з-поміж інших жінок. До цієї природної грації квартиронок часто долучається своя особлива зваба, а що вже вродливі вони, то й годі казати.

Еліза, як оце її щойно змальовано, теж не є витвір нашої уяви — така вона лишилась у нашій пам'яті, відколи ми бачили її перед багатьма роками в Кентуккі.

Уbezпечена під дбайливим крильцем господині, Еліза дійшла повноліття, не зазнавши лиха, яке випадає на долю більшості вродливих рабинь, що їхня краса так часто буває фатальною, її віддали заміж за гожого й здібного молодого мулага, раба з сусіднього маєтку, на ім'я Джордж Гарріс.

Господар цього молодика послав його в найми на джутову виробню, де своєю вправністю і кебетою він скоро зажив слави першорядного мастака. Він змайстрував машину очищувати коноплі, що,

зважаючи на мізерну освіту й підневільний стан винахідника, являла собою правдивий витвір технічного генія, не згірший від бавовноочисника Вітні¹.

Гарний на вроду, з приємними манерами, він був загальним улюбленицем у виробні. Та оскільки перед лицем закону цей молодик вважався не за людину, а лиш за річ, то всі неординарні здібності улягали владі грубого, дрібноголового й свавільного господаря.

¹ Таку машину справді винайшов один темношкірий робітник у штаті Кентуккі. (*Примітка автора*).

Оцей-то пан, прочувши про те, якого шелесту наробив Джорджів винахід, власною персоною приїхав до виробні, аби побачити, чого там довмілась його наділена розумом худобина. Власник виробні захоплено вітав його й поздоровив з тим, що він має такого тямущого раба.

Господаря провели у виробню, і Джордж показав йому свою машину. Радісно збуджений, він говорив так вільно, тримався з такою гідністю, був такий мужній та гожий на взір, що господаря запосіло прикре відчуття приниження. Далебі, з якої б ото речі його раб мав роз’їжджати по країні, винходить машини й не схиляти голови перед панами? Ось він покладе цьому край. Забере його назад і змусить копати й шарувати землю, а відтак, мовляв, “побачимо, де подінеться його гонор”. І власник виробні, і всі робітники, що були при цьому аж заніміли з подиву, коли він раптом зажадав Джорджеву платню і сповістив про свій намір забрати його додому.

— Але ж, містере Гаррісе, — спробував заперечити власник виробні, — чи не буде це трохи зопалу?

— А хоч би й так? Адже він мій!

— Ми можемо збільшити йому платню, шановний пане.

— Не про те йдеться, добродію. Ні до чого мені віддавати в найми своїх рабів, коли я сам цього не хочу.

— Але ж, добродію, він показав себе таким справним робітником!

— Може, воно й так. А от у мене в господі, мушу вам сказати, він ніколи не був вельми справний, хоч би до якого діла я його представляв.

— Таж він сам придумав он яку машину! — досить необачно впав у слово один робітник.

— Атож! Машину, що заощаджує працю, еге? Чого ж би ще від нього чекати, далебі! Тільки негр і міг до такого доп’ястися, будьте певні. Та вони самі тільки те й роблять, що заощаджують працю, всі як є. Ні, він тут не зостанеться!

Джордж стояв мов громом уражений, отак нараз почувши присуд влади, що їй, як він знов, годі було опиратися. Він згорнув руки, міцно стулив уста, але в грудях йому бурхав справжній вир гірких почуттів, і гаряча кров стугоніла в жилах. Віддих йому уривався, а його велики темні очі палали, мов дві жарини. Він, певно, не стримався б і допустивсь якого небезпечноного вибуху, коли б не добросердій власник виробні що торкнув його за руку і тихенько промовив.

— Не супереч, Джордже, єдь тим часом із ним. А ми спробуємо допомогти тобі.

Славільний пан завважив це і хоч не дочув шепоту, однаке збагнув, про що йдеться; а відтак ще дужче затяvся і твердо поклав собі не попускати влади над своєю жертвою.

Джорджа відвезли додому і загадали робити найтяжчу та найбруднішу роботу на фермі. Він мовчав, не виказував свого невдоволення, проте була інша мова, яку несила притлумити, — мова палючих очей та смутного й нахмуреного чола, і ознаки ті щонайпевніше говорили, ця людина ніколи не стане річчю.

Саме об тій щасливій порі, коли він працював у виробні, Джордж і запізнався зі своєю майбутньою дружиною. У той час, завдяки великій довірі й прихильності власника виробні, він був сам собі господар і міг ходити куди заманеться. Місіс Шелбі вельми схвалювала цей шлюб; по-жіночому замилувана у весільних оборудках, вона щиро тішилася, віддаючи свою гожу пестунку за молодика її стану, що був, як на позір, цілком їй до пари з кожного погляду. Отож їх перевінчали у великій вітальні панського будинку, і господиня сама оздобила розкішні коси нареченої помаранчевим цвітом та накинула на них шлюбну намітку — либонь, цей убрі ніколи ще не лягав на прекраснішу голівку. Нічого не бракувало на тому весіллі: ні білих рукавичок, ні пирогів, ні вина, ані гостей, що захоплено вихвалили красу нареченої та ласку і щедрість її пані.

Рік чи два Еліза часто бачилася з чоловіком, і ніщо не затмрювало їхнього щастя, окрім смерті двох малих діточок, що в них Еліза душі не чула й так тяжко за ними побивалась, аж господиня взялася по-материнському лагідно розраджувати її, аби погамувати ті буйні перечування і підкорити їх розумові.

Коли народився маленький Гаррі, Еліза поступово втішилась і заспокоїлася, під спасенним впливом цього нового єства рани її загоїлись, нерви зцілилися, і вона жила собі, не знаючи лиха, допоки її чоловіка раптом забрано від добросердного власника виробні й кинуто під залізну руку законного володаря.

Тижнів десь за два по тому, як господар забрав Джорджа, власник виробні, вірний своєму слову, відвідав містера Гарріса з надією, що той перестав гніватися, і, не жаліючи слів, намагався вмовити його відпустити молодого мулата на попередню роботу.

— Не витрачайте зайвих слів, — вперто відповів містер Гарріс. — Я сам умію вести свої справи, сер.

— Спаси, Господи, мене в них втручатися, сер! Я тільки думаю, що у ваших інтересах відпустити до нас Джорджа на тих умовах, які ми вам пропонуємо.